

A Nemzetközi Valutaalap II.

Bretton Woods és Savannah. Keynes és White tragikus halála

Szakolczai György

szakolczai.gyorgy@t-online.hu

Beérkezett: 2017. február 17. Elfogadva: 2017. február 21.

Ez a cikk e szerző három előző írásának [Szakolczai, 2016, 2017a, 2017b] a folytatása. Ezek közül az első [Szakolczai, 2016] Keynes életútjával foglalkozik élete utolsó szakaszáig, a II. világháborúig, és azt az álláspontot képviseli, hogy Keynes egész életútja és összes műve utolsó vállalkozása, a Valutaalap létrehozásnak kezdeményezése, és utolsó műve, a világgazdaság keynesi rendjének, az általános nemzetközi elméletnek a megalkotása felé mutat. A második [Szakolczai 2017a] a Valutaalap kialakulásának legfontosabb előzményeit és a Bretton Woods-i konferencián létrejött megállapodás cikkeit ismerteti. A második cikk legfontosabb elemei Keynes első és második [Keynes, 1942a, 1943b], valamint White első és második [White, 1942, 1943] tervezete, továbbá az egyeztetés során létrejött Közös nyilatkozat [Joint Statement, 1944] és a Bretton Woods-ban elfogadott Megállapodás cikkei [Articles of Agreement, 1944]. A második cikk tárgyalja és értékeli ezt a hat anyagot, függeléke pedig közli rövidített szövegüket. A harmadik cikk [Szakolczai, 2017b] a Valutaalapot létrehozó Bretton Woods-i értekezlet és a Valutaalap működési feltételeit véglegesítő savannah-i értekezlet között történeteket írja le. Keynes ekkor kiharcolta hazája számára az angol-amerikai hitelmegállapodást, amely lehetővé tette az Egyesült Királyság számára a háborús gazdálkodásról a békegazdálkodásra való áttérés idejében elkerülhetetlenül kialakuló külkereskedelmi hiány áthidalását. White ugyanekkor megkísérelte - az egész emberiség legnagyobb hasznára sikertelenül - a Morgenthau-terv elfogadtatását, amely a német ipar terjeszteszerelését, Németország felosztását és mezőgazdasági-pasztorkodó orszaggá való átalakítását javasolta. Ilyen körülmények között került sor a Valutaalap működésének módját alapvető mértékben meghatározó savannah-i konferencia megrendezésére, amellyel és következményeivel ez a negyedik cikk foglalkozik.

1. Savannah

Keynes 1945 végén, a három hónapig tartó angol-amerikai hiteltárgyalások lezárása, valamint ezek eredményeinek a hazai megvédése és elfogadtatása után halálosan fáradt volt. A karácsonyi ünnepeket családjával töltötte, és érezve ereje fogytát, írt visszavonulási szándékáról Hopkinsnak, a Pénzügyminisztérium adminisztratív államtitkárának.

Ebből a visszavonulásból nem lett semmi. Még Hopkins-nak írt levelének kelte előtt, 1946. január 1-én megjelent nála Mrs. Stephens, a titkárnője, és kezdődött a munka. A cambridge-i Political Economy Clubban február 2-án „Will the Dollar Be Scarce?” címmel tartott előadást. Kifejtette, hogy az amerikai munkabérek növekedése és az Egyesült Államok magas költségű orszaggá válása gyorsan meg fogja szüntetni az Egyesült Államok exporttöbbletét. Ez így is történt. Határozottan tiltakozott az ellen, hogy föléljék a nehezen megszerzett amerikai kölcsönt a szegény kisemberek javára, amire a munkáspárti kormánynak nyilván volt hajlama; ezt szerinte csak az angol gazdaság alapvető problémáinak megoldására volt szabad fölhasználni. Emellett úgy foglalt állást, hogy az angol gazdaság egyensúlyának helyreállítása céljából csökkenteni kell Anglia külföldi szerepvállalását. Végül tartós kötelezettséget vállalt az új nemzetközi intézményekben, és 1946. február 19-én

erősítették meg a Valutaalap és a Világbank angol kormányzójává való kinevezését. Ez folyamatos konfrontáció vállalását jelentette azért, hogy érvényesíteni lehessen azokat a keynesi szellemű felmentő záradékokat, amelyeket sikerült bevinnie a Bretton Woods-i megállapodás cikkeibe. Orvosa, Plesch megerősítette, hogy rész vehet a két intézmény kormányzóinak 1946. március 8-án, Savannah-ban megtartandó értekezletén.

A Savannah-ban történtek és az ott általa elmondottak közvetlen előzménye volt az, ami február 20-án Londonban történt. Erre a napra volt kitűzve a londoni operaház, a Covent Garden háború utáni megnyitása. A Csipkerózsika (*Sleeping Beauty*) volt műsoron, a főszerepeket Margot Fonteyn és Robert Helpmann táncolták. Amikor Keynes és felesége, Lydia még nem voltak házасok, Lydia táncolta a főszerep egy részét. Az előadáson megjelent a királyi család, és Keynesnek, mint a kuratórium, a Covent Garden Trustees elnökének volt a feladata, hogy fogadja és a királyi páholyba vezesse őket. Az előadást megelőzően azonban – és bejelentett visszavonulási szándékával a legélesebb ellentétben – nehéz napja volt a Pénzügyminisztériumban, egyebek közt kemény háromórás vitája Dalton pénzügyminiszterrel a költségvetésről. Kimerülten, hidegben és késve érkezett a Covent Gardenbe, könnyebb szívrohamot kapott, le kellett feküdnie, és a királyi családot Lydiának kellett fogadnia. Regenerációs képessége most is működött, az első szünetben már teljesítette az előadással kapcsolatos kötelezettségeit, és a másodikban már ott volt a királyi családnál. Mindez azonban mégis baljós előjele volt annak, ami később történt, annak ellenére, hogy orvosa szerint vállalhatta az utazást.

Keynes és Lydia február 24-én indult el utolsó amerikai útjára a Queen Maryn, március 1-én érkeztek meg New Yorkba, ahol Keynes azonnal találkozott Morgenthauval és utódával, Vinsonnal. Március 5-én érkeztek meg Washingtonba. Ugyanezen a napon tartotta meg Churchill Fultonban, Missouriiban – abban az államban, ahol Truman született és szenátorrá választásáig élt – történelmi súlyú beszédét, amelyben először használta a vasfüggöny szót, valamint elítélte a kommunista infiltrációt a nyugati államok vezetésébe az „ötödik hadoszlopok” útján. Általában ezt a beszédet tekintik a hidegháború kezdetének.

A Keynes és Vinson közti találkozón Vinson bejelentette, hogy Keynes várakozásaival ellentétben nem White lesz a Valutaalap vezérigazgatója. Természetesen nem mondta el a valódi okot, White szovjet titkosszolgálati kapcsolatait. A hivatalos indok az volt, hogy a Világbank elnökévé azért célszerű amerikaiat választani, hogy kapcsolatai útján mozgósítani tudja az amerikai tőkét a Világbank által kezdeményezett projektek számára, és ezért a méltányosság azt kívánja, hogy a Valutaalap vezérigazgatója európai legyen. Ez így maradt mindmáig. Noha Keynes azt szerette volna, hogy a vezérigazgató White legyen, nem hozhatott fel ellenvetést ezzel szemben. Annál élesebben reagált Vinson második bejelentésére.

Vinson – amint ezt Keynes leírta, szinte szégyenkezve – közölte, hogy a Valutaalap székhelye nem New Yorkban lesz, amint ez az addigiakban hallgatólagos megállapodásnak volt tekinthető, hanem Washingtonban. Az amerikaiak szerint erre a döntésre a megállapodás (Agreement) XIII. cikkének 1. szakasza adott lehetőséget, amely szerint „az Alap központja a legnagyobb kvótával rendelkező tag területén működik; kirendeltségek vagy fiókhálózatok más ország területén is létrehozhatók”. Ez joggal volt a megállapodás önkényes értelmezésének tekinthető, e cikk ugyanis nem mondta ki, hogy a legnagyobb kvótával rendelkező tag tetszése szerint döntheti el, hogy saját területén hol helyezi el az Alap központját. Ez volt tehát – ha szabad ezt a kifejezést használnom – a megállapodás szövegébe elrejtett első taposóakna. Keynes természetesen tiltakozott ez ellen; elmondta, hogy ezzel a Valutaalap valóságos nemzetközi intézmény helyett az amerikai kormány egy szervévé válik. Vinson ugyanakkor közölte, hogy Truman elnök így döntött, és nincs lehetőség e döntés megváltoztatására. Keynes azonnal informálta erről a pénzügyminisztériumot, levelét a 6. függelék mutatja be, és a teljes szöveg is elérhető [Keynes, 1946a].

A konferenciát, a Valutaalap és a Világbank kormányzóinak együttes konferenciáját 1946. március 8-án nyitották meg. Addigra már 38 ország csatlakozott az intézményhez, és az ülésen részt vettek kormányzók, helyettes kormányzók és más országok megfigyelői. Komikusnak tűnik, de közben mélységesen tragikus, hogy Haitit és Libériát is felkérték, hogy küldjenek megfigyelőt, de nem küldtek. A Bretton Woods-i megállapodás szerint fél-fél millió dollár lett volna a kvótájuk, ezt be kellett volna fizetniük, és ezt követően folyamodhattak volna egyszerű eljárással fél-fél millió és bonyolult eljárással további fél-fél millió hitelért. Ez bizony megfelel annak a keynesi kijelentésnek, hogy akinek van, adatik, és akinek nincs, az is elvétetik tőle, amije van. A két említett ország nem lépett be, és nem küldött megfigyelőt sem.

Az ülés elnökévé Vinsont választották meg. Ő tartotta meg a nyitóbeszédet, és utána, betűrend szerint, felszólalt valamennyi, addig már a Valutaalaphoz és a Világbankhoz csatlakozott ország kormányzója. Az utolsó nyitóbeszédet Keynes, az Egyesült Királyságkormányzója tartotta, szövegét a 7. függelék mutatja be [a szöveg forrása: Keynes, 1946b]. A beszéd a Covent Garden nyitóelőadásához, a Csipkerózsikához kapcsolódik, félreérthetetlenül mutatja Keynes keserűségét amiatt, amit már tudott, és félelmét attól, amit még csak sejtett. Irodalmi remekmű, mint Keynes minden beszéde és írása, és különösképpen kell ajánlanom a szöveg lehívását és elolvasását. A beszéd a következőkkel végződik:

„Remélem, hogy [...] nincs itt semmiféle gonosz tündér, semmiféle Carabosse [a Csipkerózsika (Sleeping Beauty) gonosz tündérének vagy boszorkányának nálunk nem ismert neve]. [...] Ha mégis [...] lenne, biztos vagyok benne, hogy azok az átkok, amelyeket ez a gonosz tündér kiejtene száján, így szólnának. »Ti két poronty, nőjetek fel politikussá; minden gondolatotok és tetteitek mögött legyen ott egy *arrière pensée*; minden, amiről döntést hoztok, ne legyen saját célja és saját érdeme szerint, hanem valami más miatt.« Ha ez történné – és lehet, hogy ez fog történni –, akkor az lenne a legjobb a gyermekek számára, ha örök álomba merülnének úgy, hogy soha föl ne ébredjenek, és soha többé ne halljanak róluk az emberiség ítélőszékein és vásárain.» [7. függelék – Keynes, 1941-1946/1980: 216-217].

Ez bizony nem volt különösképpen pozitív megnyilatkozás. Pontosan kifejezésre juttatta azt, hogy Keynes szerint e szervezetnek technikai és nem politikai szervezetnek kellett volna lenniük, amelyeknek döntéseiket szigorúan technikai és szakmai, nem pedig politikai szempontok szerint kellett volna meghozniuk. A Carabosse-ra való utalást Vinson magára vette, és mélységesen megsértette.

Az első feladat az ügyvezető igazgatók megválasztása volt. Amint ezt már tárgyaltuk, a Bretton Woods-i megállapodás szerint az volt az elfogadott rend, hogy az öt legnagyobb kvótával rendelkező ország jogosult ügyvezető igazgató kijelölésére, és ez az öt ország ugyanaz, mint az ENSZ biztonsági tanácsának öt állandó tagja; a többi ország képviselőjére viszont tíz további ügyvezető igazgatót választanak meg. Gyorsan és vita nélkül megválasztották az amerikaiak, a franciák és kínaiak jelöltjét, az első kettőt White és a francia politikában később nagy szerepet játszó Mendès-France, a francia nemzeti bank volt elnöke személyében. Az angolok akkor még nem éltek jelölési jogukkal. Gyorsan megválasztották a többi tíz ügyvezető igazgatót is. A vezérigazgató megválasztására később került sor, de ezt is itt tárgyalom. A vezérigazgató Camille Gutt, volt belga pénzügyminiszter lett, aki baráti kapcsolatban állt Keynes-szel, és akinek megválasztását Keynes melegen támogatta. Gondot okozott, hogy a Szovjetunió addig és ott, és, amint tudjuk, később sem lépett be a Valutaalapba. Ezért a hatodik legnagyobb kvótával rendelkező ország, India lett jogosult ügyvezető igazgató kijelölésére. Meg is tette javaslatát, és el is fogadták, akit jelölt. Ezzel ez a rend nagyon progresszív lett, mert megadta azt a súlyt a fejlődő országoknak, amely megilllette őket, és amelyet másutt ma sem kapnak meg.

Ezt követően került sor a Bretton Woods-i intézmények, és így a Valutaalap székhelye fölötti vitára. Noha Vinson közlése szerint ez már eldöntött kérdés volt, és Keynes már informálta a brit pénzügyminisztériumot a Truman által elfogadott és megváltoztathatatlannak látszó döntésről, Keynes

a végsőig harcolt New York mellett. Olyannyira felindult, hogy Camille Gutt, aki a már leírtak szerint nem sokkal ez után az Alap első vezérigazgatója lett, és Keynes nagy tisztelője volt, úgy látta, hogy Keynes túlterheli magát, teherbírása határán túl és egészsége veszélyeztetésével. Félte őt, és azt tanácsolta neki, hogy adja fel. Ekkor Keynes elismerte vereségét, és a következő kijelentést tette: „Az amerikai képviselők által elfoglalt hajthatatlan magatartás fényében [...] hajlandók vagyunk elfogadni az Egyesült Államok javaslatát, de félek, hogy a felhasznált érvek nem győztek meg minket arról, hogy nem követünk el hibát”. [Horsefield, 1969/a: 130.] A kormányzók ennek megfelelően március 14-én elfogadták azt az ajánlást, hogy „az Alap főhivatala Washington D.C. városi területén legyen az Egyesült Államokban”.

A következő kérdés az volt, hogy az ügyvezető igazgatóknak (Executive Directors) és helyetteseiknek (Alternates) állandóan a Valutaalap székhelyén kell-e tartózkodniuk, vagy csak időnként kell összejönniük a teendők megbeszélésére. A Bretton Woods-i megállapodás, akárcsak a székhely kérdésében, ez ügyben sem volt egyértelmű. A Megállapodás XII. cikkének 1. bekezdése rögzítette, hogy „az Alapban lesz Kormányzótanács (Board of Governors), lesznek ügyvezető igazgatók (Executive Directors) [és lesz] egy vezérigazgató (Managing Director)”. A Megállapodás azonban nem rendelkezett arról, hogy e vezető tisztségviselők állandóan az Alap székhelyén kötelesek-e tartózkodni, és bármikor ott helyben az Alap rendelkezésére állni, avagy csak időnként, a tanácskozások idején tartoznak ott megjelenni. Az erről kialakult vita hevessége miatt nem alaptalan az a megfogalmazás, hogy ez volt a Bretton Woods-i megállapodásban elhelyezett második taposóakna.

Ez a kérdés ismét alapvető elvi jelentőségű volt. Keynes elképzelése már a Treatise on Moneyban kifejtettek szerint az volt, hogy a nemzetközi pénzügyi szervezetnek valóban nemzetközi intézménynek, a központi bankok központi bankjának kell lennie. Ennek megfelelően technikai vezetőinek, az ügyvezető igazgatóknak a központi bankok elnökeinek vagy megbízottainak kell lenniük, akik időnként összejönnek a mindannyiukat érintő közös ügyek megvitatására és rendezésére. Ha általában otthon vannak, hazájukat, ha viszont állandóan Washingtonban vannak, szükségképpen ezt a nemzetközi intézményt képviselik. Annak elfogadása tehát, hogy nem általában otthon, hanem állandóan Washingtonban legyenek, Keynes felfogása szerint az intézmény igazi nemzetközi jellegének feladását jelentette. Ugyanezt más oldalról: ha az alapvető napi és technikai jellegű döntéseket a nemzeti bankok elnökeiből vagy megbízottaikból álló tanács hozza meg, akkor állandó és szoros kapcsolat áll fenn az egyes országok központi bankjai és a központi bankok központi bankja, a Valutaalap között. Ezzel ellentétben, ha az Alap vezető tisztségviselői állandó jelleggel az Alap székhelyén, azaz Washingtonban tartózkodnak és nem hazájukban, akkor az Alap nem a központi bankok központi bankja lesz, hanem egy tőlük független intézmény, amely szükségképpen hajlamos lesz arra, hogy a központi bankok fölött állónak tekintse magát, ahelyett, hogy a központi bankok közös intézménye, tanácskozó és döntéseiket végrehajtó szerve legyen.

Ezt az álláspontot támasztották alá a vita során idézett korábbi javaslatok is. A kanadai terv szerint „a végrehajtó bizottság ülését legalább kéthavonként kell megtartani, és gyakrabban akkor, ha a végrehajtó bizottság így dönt”. [Horsefield, 1969a: 131] Az Atlantic Cityben benyújtott angol terv szerint „az ügyvezető igazgatóknak három havonként legalább egyszer kell találkozniuk” [Horsefield, 1969a: 131]. Az amerikaiak viszont a vita során, már Atlantic Cityben előadott nézetükkel összhangban azt az álláspontot foglalták el, hogy mind az ügyvezető igazgatóknak, mind helyetteseiknek, azaz harminc magas képzettségű és a nemzeti bankok elnökeinek vagy helyetteseinek szintjén álló személyeknek állandóan Washingtonban kell lenniük és a Valutaalap rendelkezésére kell állniuk. Keynes nyilván ragaszkodott koncepciójához, és megítélésem szerint joggal állította, hogy nincs ott szükség harminc ilyen súlyú személyiségre, és nincs is ott annyi olyan feladat, amely igazolná ottlétüket, szükség lenne viszont rájuk saját hazájukban. Végül az a kompromisszumos

megoldás született meg, hogy vagy csak az ügyvezető igazgatóknak, vagy helyettesüknek, tehát csak egyiküknek kell állandóan ott tartózkodnia.

Ehhez szorosan kapcsolódik a vezérigazgató és az ügyvezető igazgatók javadalmazásának kérdése. Ez – a nyilvánvaló arányosságok folytán – az Alap tisztviselőinek dotálását is meghatározza, mert a vezérigazgató és az ügyvezető igazgatók, illetve a tisztviselők fizetésének szintje között szükségszerű az összefüggés. Erről a Bretton Woods-i megállapodás XII. cikk 1. bekezdése csak annyit mond, hogy mindannyiuknak "megfelelő díjazást kell kapniuk". Az erről kialakult vita hevességre való tekintettel ez joggal nevezhető a megállapodásban elhelyezett harmadik taposóaknának. Az amerikaiak rendkívül magas fizetést javasoltak a vezérigazgató és az ügyvezető igazgatók részére. Keynes felhozta, hogy a vezérigazgató fizetése e javaslat elfogadása esetén messze meghaladná az angol és a francia miniszterelnök fizetését. A francia kormányzó, a francia nemzeti bank elnöke elmondta, hogy neki az volt az eredeti elképzelése, hogy egy tehetséges fiatal munkatársát küldi ki ide ügyvezető igazgatónak, az ő fizetése azonban az itt előterjesztett javaslat szerint több lenne, mint az övé, ami azért mégis képtelenség. Keynes azt a megoldást javasolta, hogy az ügyvezető igazgatókat saját országuk dotálja saját szokásai szerint, és fizetésükön felül kapjanak olyan kiegészítést, amely megfelel washingtoni költségeiknek, nehogy ott szegyenkezniük kelljen.

Az itt leírtak ellenére elfogadták az amerikai javaslatot, nagyrészt azért, mert akik megszavazták, jórészt saját magas fizetésükről szavaztak. Egyedül Keynes nem szavazta meg, és nyilatkozatot adott ki ennek indokolására [l. 8. függelék és Keynes, 1946c]. Foglalkozik ezzel a pénzügyminisztérium részére írt terjedelmes jelentése is [l. 9. függelék és Keynes, 1946d]. Tudomására hozta a pénzügyminiszternek, hogy nemmel szavazott, és ezzel felszabadította őt, a pénzügyminisztert arra, hogy ez ügyben belátása szerint járjon el. Az ezt követő rész írja le Keynes tragikus halálát, ami szerintem nagy, sőt döntő részben a Savannah-ban történtek következménye volt.

Le merem írni, hogy ez a három kritikus fontosságú döntés végzetes volt mind a Valutaalap, mind az összes többi ezután megalakult nemzetközi gazdasági együttműködési szervezet jövője szempontjából. Ezek a döntések hozták létre azt a rendszert, hogy e szervezetek nagyrészt nem olyan helyen működnek, ahol a hely szelleme nem befolyásolhatja tevékenységüket, hanem olyan helyen, ahol nagyon is határozottan érvényesül ennek szelleme. Le merem írni azt is, hogy e szervezetek általában túlméretezettek és túlfizetettek. Ez arra vezet, hogy az e szervezetekhez tartozók, főként a tisztviselői kar túlzott lojalitása alakul ki e szervezet iránt, és saját hazájuk iránti lojalitásuk akár meg is szűnhet. Az így kialakított szervezet – amint ezt Keynes világosan megmondta – nem valódi nemzetközi szervezet, a résztvevő országok együttműködésének fóruma és tanácskozó testülete lesz, hanem a résztvevő országok fölött álló és fölöttük való uralomra törő szervezet. Ezért szerintem az igazi nemzetköziség elérésének előfeltétele a keynesi elvekhez való visszatérés e kérdésekben.

2. Keynes tragikus halála

Keynes a konferencia lezárását és a záró vacsorát követően, március 18-án este vonatra szállt New York felé. A következő nap reggelén, hálókocsijából, amely a vonat egyik végén volt, elment az étkezőkocsiba, a vonat másik végére. Amikor visszafelé indult, összeesett. Az étkezőkocsiba vitték, és ott lefektették egy asztalra. Lydia, Bob Brand és Harry White volt mellette. Két óra után tért magához. New Yorkban taxin eljutott a szállodába, és az ott töltött nyugodt éjszaka után teljesen rendben érezte magát. Március 22-én szálltak fel a Queen Maryre. A tengeri utazás nehéz volt, sokakkal együtt tengeri betegséget kapott. Az úton megírta már idézett, terjedelmes jelentését a Pénzügyminisztérium részére [l. 9. függelék, ill. Keynes, 1946d].

Hazaérkezve bement a Pénzügyminisztériumba, ahol megdöbbenek az állapotán. Eady, akkori helyettes adminisztratív államtitkár (Joint Second Secretary of the Treasury) visszaemlékezései szerint nemcsak nagyon sápadt volt, hanem valósággal beleroskadt a székbe, és nem volt meg a megszokott élénksége és érdeklődése. Ennek ellenére lázas tevékenységbe kezdett, és szinte hihetetlen az, amit megtett. Ezt Moggridge [1992: 835] a következőkben foglalta össze.

Tárgyalt Camille Guttal, aki az ő elképzeléseinek megfelelően lett a Valutaalap ügyvezető igazgatója. Kiegészítette és véglegesítette savannah-i jelentését és részt vett annak vitáján. Ott volt a Pénzügyminisztérium (Treasury) és az Angol Bank (Bank of England) képviselőinek a kormány hitelfelvételi politikájával foglalkozó tárgyalásain. Megfogalmazta Dalton pénzügyminiszter költségvetési beszédének egyes részleteit. Részt vett a következő évről készített Gazdasági Jelentés (Economic Report) vitáján, és ott a könnyekig megsértette James Meadet, mert elutasította a háború alatti tervezési rendszer meghosszabbítását a háború utáni időkre. Ehhez járultak az Arts Council, a National Gallery és a Provincial Insurance Company ügyei. Részt vett számos esti találkozón, többek között az Other Clubban. Befejezte az Economic Journal részére írt cikkét, és az április 7-i vasárnapon a Shaw 90. születésnapjára írt kötetbe szánt *Bernard Shaw and Isaac Newton* című cikkét. Hazaérve Tiltonba megbeszélte a farm ügyeit a farm vezetőjével, találkozott régi barátaival, Vanessa és Clive Bellel, valamint Duncan Granttel, és közvetlenül halála előtt megkezdte egy memorandum írását Dalton pénzügyminiszter részére a megélhetési költségek stabilizálásáról. Moggridge összefoglalóját azért kellett rövidítve reprodukálnom, hogy fogalmat alkothassunk arról a terhelésről, amit mindig és még ekkor is magára vállalt. A nagyhét utolsó napjaiban háromszor is felautózott Lydiával és Florence-szel együtt a Sussex Downs csúcsára, Firl Beaconra, amely annyira kedves volt neki, és nagyszombaton, Lydiával együtt, sok év óta először gyalog ment le onnan. Úgy látszik, hogy ez volt életereje utolsó fellángolása.

Április 21-én, húsvét vasárnap reggel, hirtelen és egészen gyorsan halt meg, Lydia és Florence jelenlétében, amint utolsó, befejezetlenül maradt memorandumán dolgozott. Április 24-én hamvasztották el Brightonban. Végrendelete szerint a hamvait tartalmazó urnát a King's College kriptájában kellett volna elhelyezni, de testvére, Geoffrey, noha végtelenül szerette és tisztelte őt, rossz végrendelet-végrehajtónak bizonyult. Hamvait a sussexi dombokon, a Tilton és a csúcs közti félúton szórták szét, ott, ahol gyakran és szívesen járt Lydiával együtt. Lydia, Florence, testvére, Margaret, valamint a tiltoni farm néhány bérlője és munkása volt csak ott. Harmincöt év múlva ugyanott szórták szét Lydia hamvait is.

Keynes búcsúztatását a Washingtoni Székesegyház Betlehem Kápolnájában (Bethlehem Chapel of Washington Cathedral), a Westminsteri Székesegyházban (Westminster Abbey) és a King's College kápolnájában (King's College Chapel) tartották meg. A Westminsteri Székesegyházban ott volt özvegye, szülei és családja, barátai, a miniszterelnök vezetésével a kormány legtöbb tagja, valamint sokan mások. Churchill csak azért nem, mert elkerülhetetlenül az Egyesült Államokban kellett lennie. Skidelsky késői gyászbeszédét, Keynesről írt életrajzának utolsó oldalait, Keynes legszebb méltatását a 10. függelékben olvashatjuk.

Keynes, aki megfellebbezhetetlen tekintély volt odahaza, óriási tekintély mindenütt, és sokak szemében ma is a közgazdaságtudomány történetének legnagyobb alakja, és akinek életműve egységes egész, végső soron tragikus hős volt. Nem tudta elfogadtatni nézeteit a versailles-i konferencián, a konferencia után nem tudta csökkenteni a németek jóvátételi és a szövetségesek adósságterheit, és ez a második világháborúra vezetett. Megalkotta az általános elméletet, és mindent megtett elveinek gyakorlati érvényesítéséért, de a gazdasági visszaesés némi javulás ellenére fennmaradt a II. világháborúig. Elveinek általános alkalmazására csak a világháború után került sor, de egyre nagyobb súlyt és szerepet kapnak azok az elvek, amelyekről azt hitte, végérvényesen bebizonyította róluk, hogy tévesek. Megalkotta a nemzetközi pénzügyrendszer hatékony működésének elveit is, de ezeket sem tudta

érvényesíteni, és az a rendszer, amely az ő kezdeményezésére, de nagyrészt mégis az ő elképzeléseivel ellentétesen született meg, összeomlott. Sorsa nagyon jól mutatja, mennyire nehéz a racionális elgondolások megvalósítása politikai és közéleti téren, és hogy mekkora súlyuk és hatásuk van itt az idejétmúlt, de megszokott és közismert, öröklött gondolatoknak.

3. White tragikus halála

White alig több mint két évvel élte túl Keynest, szívrohamban halt meg ő is.

A Pénzügyminisztériumban viselt helyettes államtitkári tisztéről jóval szovjet titkosszolgálati kapcsolatainak kitudódása után, 1946. április 30-án mondott le, azzal az indokolással, hogy a Valutaalap, amelynek ő volt az amerikai ügyvezető igazgatója (Executive Director), 1946. május 6-án kezdte meg működését. Erről a tisztéről Truman elnöknek írt 1947. március 31-i levelében mondott le. Ezt követően a mexikói nemzeti bank pénzügyi tanácsadójaként dolgozott. 1947 szeptember elején, négy hónappal azután, hogy elhagyta a Valutaalapot, súlyos szívrohamot kapott. Rees semmit sem ír és vélhetőleg semmit sem tudott megállapítani sem e lemondás, sem e szívroham közvetlen előzményeiről és körülményeiről. Valószínűnek látszik, hogy az FBI ekkor mondott le arról, hogy White megfigyelésével információkhoz juthat a szovjet titkosszolgálatról és szabad utat engedett az eseményeknek.

White szívrohama után St. Petersburgban, Floridában lábadozott. Ilyen körülmények között is volt ereje politikai tevékenységre. 1948 januárjában írt Wallace korábbi alelnöknek, akit a Demokrata párt radikálisan baloldali nézetei miatt 1944-ben nem volt hajlandó újrjelölni, hanem Trumant jelölte helyette. Wallace az 1948-as választásokon elnökjelöltként lépett föl, de alig egymillió szavazatot kapott. White biztosította Wallace-t támogatásáról; a levél fogalmazványa megmaradt iratai között és jól mutatja politikai preferenciáit. Ez a lépése pontos megfelelője annak, amikor 1924-ben följánlotta segítségét az akkor ugyancsak radikálisan baloldali programmal elnökjelöltként föllépő la Follette szenátornak. E kapcsolat kétoldalú volt, Wallace kormányalakítási elképzeléseiben White mint pénzügyminiszter szerepelt.

Ugyanebben az időben Bentley vallomása eljutott az igazságszolgáltatási szervekhez, és felállítottak egy esküdtszék (Federal Grand Jury) New York Déli Kerületében (Southern District) a kommunista tevékenységek, valamint az esetleges kémkedés kivizsgálására. A szövetségi békebíró küldönce (Federal Marshal) 1947 október elején felkereste White-ot New York-i lakásán, és ott hagyott egy idézést, amely szerint meg kell jelennie az esküdtszék előtt. Felesége október 12-i kelettel azt írta az illetékes szövetségi ügyésznek (Federal Attorney), hogy férje beteg, és nem tud ennek eleget tenni. Az esküdtszék 1948. március 24-25-én hallgatta meg Bentleyt. Bentley nem tudta tárgyi bizonyítékokkal alátámasztani állításait, és ezért az esküdtszék nem látott kellő okot arra, hogy vádat emeljen White ellen. Az ügy azonban nyilvánosságra került, a New York-i World Telegram cikket tett közzé róla, de ebben White nem név szerint, hanem mint magas rangú pénzügyminisztériumi tisztviselő szerepelt.

Ezután drámai sebességgel követték egymást az események. Bentley vallomása eljutott a Kongresszushoz is, és 1948. július 30-án a Homer Ferguson szenátor által vezetett vizsgálóbizottság (Investigations Subcommittee) hallgatta meg, július 31-én pedig a képviselőház amerikaellenes tevékenységeket vizsgáló bizottsága (House Un-American Activities Committee vagy röviden House Committee), amelynek tagja volt Nixon későbbi elnök is. Bentley megnevezett harminc olyan volt kormánytisztviselőt, akiknek kapcsolatuk volt a szovjet titkosszolgálatokkal és közülük természetesen White volt a legmagasabb rangú. Részletesen beszámolt White tevékenységéről. A United Press

telefonon kért interjút White-tól New York-i lakásán. White kijelentette, hogy Bentley vádjai fantasztikusak, megdöbbenették. kért fogja, hogy vallomást tegyen a House Committee előtt, és megcáfolhassa azokat. Chambers augusztus 3-án jelent meg a bizottság előtt. Ez volt az első eset, hogy sor került nyilvános meghallgatására. Elmondta, hogy személyesen ismerte White-ot, ami fontos volt, mert Bentley és White sohasem találkoztak. Szerinte White és társai elitcsoportot alkottak, amellyel kiemelten foglalkoztak a szovjet titkosszolgálatok, és hogy az ő elsődleges céljuk hatalom- és befolyásszerzés volt, nem kémkedés.

White augusztus 13-án jelent meg a House Committee előtt. Ismertette életpályáját, és akkori foglalkozásáról azt mondta, hogy pénzügyi és gazdasági tanácsadó. Engedélyt kért és kapott arra, hogy felolvassa írásos nyilatkozatát. Ebben előadta, hogy ő kérte, hogy meghallgassák, és hálás azért, hogy eleget tettek kérésének. Kijelentette, hogy nem kommunista és sohasem volt az, továbbá, hogy sohasem találkozott sem Bentley-vel, sem Chambers-szel, és hogy az ellene felhozott vádak valótlanok. Az ő hite az amerikai hit, és a törvények, nem pedig az emberek általi kormányzatban hisz.

Rees szerint a meghallgatás további részében White-é volt a domináns szerep. Amikor egy, ugyancsak megvádolt barátjáról volt szó, a közönség tapsa közt jelentette ki, hogy: „Hiszem, hogy ártatlan!”. Kijelentette, hogy az ilyen eljárások ellentétesek a Bill of Rights-szal és az angol-amerikai igazságszolgáltatás elveivel. Ellentétbe került viszont Chambers-szel. Chambers határozottan kijelentette, hogy ismerte White-ot, White viszont Nixon ismételt kérdésére válaszolva újra kijelentette, hogy nem ismerte, sőt nem is látta Chambers-t. A meghallgatás ennek ellenére White diadala volt. A lapok kinyomtatták nyilatkozatát és a lehető legnagyobb elismeréssel írtak róla.

White a meghallgatás után hazautazott New Yorkba, ahol találkozott orvosával. A következő napon, augusztus 14-én vonatra szállt, hogy nyári otthonába (Blueberry Hill, Fitzwilliam, New Hampshire) utazzon. A vonaton kétszer lett rosszul erős mellkasi fájdalommal. Nyugodt körülmények között utánagondolva a történeteknek, látnia kellett, hogy a House Committee előtti diadala ellenére helyzete reménytelen. Bentley és Chambers vallomása megegyezett, noha sohasem látták egymást. Azt az állítását, hogy nem ismerte Chambers-t, nem tudta volna fenntartani a bíróság előtt. A vele ez ügyben együttműködők egész sora szerepelt a vele együtt megvádoltak között. Erről ugyan akkor nem tudott, de Chambers iratai közül előkerült egy, a szovjet titkosszolgálatnak adott terjedelmes kézírásos jelentése, amelyről írásszakértő megállapította, hogy ő írta.

Augusztus 16-án, késő délután halt meg a következő szívrohamban. Hamvasztás után, augusztus 18-án temették el Bostonban, alig néhány mérföldnyire attól a helytől, ahol született, iskolába járt és katonai szolgálatra bevonulása előtt dolgozott. White is tragikus hős volt, életrajzírója, Rees pedig azt az alcímet adta művének, hogy *A Study in Paradox*, azaz *Tanulmány egy paradoxonról*. Élete nem volt egységes egész, hanem tele volt ellentmondásokkal. Annak az amerikai baloldalnak volt a híve, amely sohasem tudott valóságos politikai erővé válni, de ő a legmagasabbra tudott emelkedni. Baloldali nézetei ellenére a végsőig és sikerrel küzdött az angol Keynes baloldali elképzeléseivel szemben egy jobboldali szellemű pénzügyi világrendért, amely a tőke érdekeinek kedvezett. Amint ezt testvére róla írt könyvének [White, N. I., 1956, idézi Rees, 1973] címe mondja, lojális amerikai volt, küzdött az amerikai érdekekért, de mégis együttműködött a szovjet titkosszolgálatokkal. Minderre aligha adható más magyarázat, mint az az elképzelés, hogy a II. világháború után a világ amerikai-szovjet kondomíniummá vált e két hatalom kifejezett vagy hallgatólagos együttműködésével. Ezért szolgálta mind az amerikai, mind a szovjet érdekeket. A hidegháború ezt a koncepciót lehetetlenné, White-ot pedig tragikus hőssé tette.

4. A Valutaalap eredeti koncepciójának összeomlása

Az Egyesült Államok Nixon elnöksége idején letért az aranyalapról és megszüntette a dollár aranyra való átválthatóságát. Ezzel összeomlott a valutaalap eredeti koncepciója és megszűnt eredeti funkciója is, amely már eleve alig működött.

Az ok közismert. Az arany szabadpiaci ára a monetáris felhasználás rögzített árának, az 1 uncia arany = 35 dollárnak a többszörösére nőtt; volt olyan állam, amely dollárkövetelése ellenében a rögzített áron aranyat kért, az Egyesült Államok nem volt hajlandó tovább viselni az ezzel járó további veszteségeket, és ezért elkerülhetlenné vált az aranyalapról való letérés és a dollár aranyra való átválthatóságának megszüntetése.

Meg kell ismételniem azt, amit e cikkben ismételtlen leírtam. Keynes a Valutaalap létrehozására vezető tárgyalások során mindvégig azt az álláspontot képviselte, hogy a tagállamok nemzetközi elszámolási, illetve dollárköveteléseik ellenében nem kérhetnek aranyat, és hogy az arany árának rögzítettnek, de megváltoztathatónak kell lennie. Az első elvet nem tudta elfogadtatni, a másodikat elvben igen, de a gyakorlatban nem, mert sohasem került sor a monetáris aranyár módosítására. A keynesi álláspont helyességét félreérthetetlenül igazolták az események. A Bretton-Woods-i rendszer összeomlását a dollár aranyra való átválthatósága és a monetáris aranyár változatlanlansága okozta a szabadpiaci aranyár emelkedésének körülményei között. Az, hogy ennek így kellett történnie, eleve nyilvánvaló volt, és eleve tarthatatlan volt az a feltevés, hogy több mint negyven évig változatlan maradhat a monetáris arany ára. A II. világháborútól a dollár konvertibilitásának felmondásáig eltelt két évtizedben minden ár és minden árindex nőtt, és ezért abszurd volt az a feltevés, hogy ez az egyetlen ár változatlan maradhat. Emellett az arany luxuscikk, és ezért árának az általános jólét gyors emelkedése esetén – márpedig ez ment végbe a II. világháború utáni két évtizedben – az általános árindexnél gyorsabban kell nőnie. A Bretton Woods-i rendszer ellentétes volt tehát a józan éssen alapuló legelemibb következtetésekkel, és összeomlása nem volt elkerülhető.

A most leírtak jól mutatják annak igazságát, hogy mennyire nehéz a racionális elgondolások megvalósítása politikai és közéleti téren, és hogy mekkora súlyuk és hatásuk van itt az idejémtúlt, de megszokott és közismert, öröklött gondolatoknak. Ez nem változtat azon, hogy mindent meg kell tennünk e téren is a racionális elgondolások megvalósításáért, ami véleményem szerint a Keynes elvei szerinti rendezést jelenti a nemzetközi pénzügyek terén is.

Hivatkozások

Harrod, R. (1951/1982): *The Life of J. Maynard Keynes*. Norton, New York – London, 672.

Horsefield, J. K. (1969a): *The International Monetary Fund 1945-1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Volume I: Chronicle*. International Monetary Fund, Washington, D. C., xviii + 663.

Horsefield, J. K. (1969b): *The International Monetary Fund 1945-1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Volume III: Documents*. International Monetary Fund, Washington, D. C., vii + 549.

Keynes, J. M. (1906-1946/1971-1989): *The Collected Writings of J. Maynard Keynes. Volume I*. XXX. Macmillan – Cambridge University Press for the Royal Economic Society. London – Basingstoke.

Keynes, J. M. (1940-1944/1980): *Activities 1940-1944. Shaping the Post-War World: The Clearing Union*. *The Collected Writings of J. Maynard Keynes. Volume XXV*. Macmillan – Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London – Basingstoke, xiv + 522.

- Keynes, J. M. (1941-1946/1980): *Activities 1941-1946. Shaping the Post-War World: Bretton Woods and Reparations. The Collected Writings of J. Maynard Keynes. Volume XXVI. Activities 1941-1946.* Macmillan – Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London – Basingstoke, xiii + 453.
- Keynes, J. M. (1942a): *Proposals for an International Currency (or Clearing) Union.* In: (Horsefield (1969a, 3-18)).
- Keynes, J. M. (1942b): *Proposals for an International Clearing Union.* In: (Keynes (1940-44/1980, 168-204)).
- Keynes, J. M. (1943a): *Speech to a Meeting of the European allies.* In: (Keynes 1940-1944/1980, 206-215).
- Keynes, J. M. (1943b): *Proposals for an International Clearing Union.* In: (Horsefield (1969a, 19-36)).
- Keynes, J. M. (1943c): *Maiden Speech before the House of Lords.* In: (Keynes 1940-1944/1980, 269-280).
- Keynes, J. M. (1944): *Speech before the House of Lords.* In: (Keynes, J. M. (1941-1946/1979, 9-21)).
- Keynes, J. M. (1944-1946/1979): *Activities 1944-1946: The Transition to Peace. Edited by Moggridge, D. The Collected Writings of J. Maynard Keynes. Volume XXIV. Edited by Moggridge, D.* Macmillan – Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London – Basingstoke, xiv + 690.
- Keynes, J. M. (1945a): *Our Overseas Financial Prospects.* In: (Keynes XXV, 1940-1944/1980, 211-214).
- Keynes, J. M. (1945b): *Speech before the House of Lords, 18 December 1945* In: (Keynes, XXIV, 1944-1946/1979, 605-624)
- Keynes, J. M. (1946a): *Letter to the Treasury.* In: (Keynes 1941-1946/1980, 211-214).
- Keynes, J. M. (1946b): *Speech at Inaugural Meeting of Governors of Fund and Bank. Savannah.* In: (Keynes 1941-1946/1980, 215-217).
- Keynes, J. M. (1946c): *Statement at Meeting of Governors of Fund and Bank. Savannah.* In: (Keynes 1941-1946/1980, 218-219).
- Keynes, J. M. (1946d): *The Savannah Conference on the Bretton Woods Final Act. Letter to the Treasury, 27 March, 1946.* In: (Keynes 1941-1946/1980, 220-238).
- Moggridge, D. E. (1976/1993): *Keynes.* Third Edition. Macmillan, viii + 190.
- Moggridge, D. E. (1992): *Maynard Keynes. An economist's biography.* Routledge, London – New York, 31 + 941.
- Rees, D. (1973): *Harry Dexter White. A Study in Paradox.* Coward, McCann & Geoghegan, New York, 506.
- Skidelsky, R. (1983/1992): *J. Maynard Keynes. Volume One. Hopes betrayed. 1883-1920.* Macmillan, London, xxviii + 447.
- Skidelsky, R. (1992/2000): *J. Maynard Keynes. Volume Two. The Economist as Saviour. 1920-1937.* Macmillan, London, xxxv + 731.
- Skidelsky, R. (2000): *J. Maynard Keynes. Volume Three. Fighting for Britain 1937-1946.* Macmillan, London, xxiii + 580.
- Skidelsky, R. (2003/2005): *J. Maynard Keynes 1883 – 1946: Economist, Philosopher, Statesman.* Penguin, London, xxxi + 1021.
- Szakolczai Gy. (2016): „Keynes életútja és a Nemzetközi Valutaalap létrehozására vezető gondolatai.” *Közgazdaság Szemle*, LXIII/7-8. (július-augusztus) 838-857.
- Szakolczai Gy. (2017a): „A Nemzetközi Valutaalap: Keynes és White javaslatai és a Bretton Woods-i megállapodás.” *Közgazdasági Szemle*, LXIV/1 (január) 74-96.
- Szakolczai Gy. (2017b): “A Nemzetközi Valutaalap: Bretton Woods, Savannah és Keynes és White tragikus halála I.” *Köz-Gazdaság. Tudományos füzetek.* XII/1. (február) 73-87.
- Vries, de, M. G. – Horsefield, J. K. (1969): *The International Monetary Fund 1945-1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Volume II: Analysis.* International Monetary Fund, Washington, D. C., 621.

White, H. D. (1942): *Preliminary Draft Proposal for a United Nations Stabilization Fund and a Plan for Reconstruction and Development of the United and Associated Nations* In: (Horsefield (1969b, 37-82)).

White, H. D. (1943): Preliminary Draft Outline of a Proposal for an International Stabilization Fund of the United and Associated Nations (Revised July 10, 1943). In: (Horsefield (1969b, 83-96)).

White, N. I. (1956): *Harry D. White – Loyal American*. Idézi: (Rees 1973).

Articles of Agreement of the International Monetary Fund (July 22, 1944). In: (Horsefield (1969b, 185-214)).

Joint Statement by Experts on the Establishment of an International Monetary Fund (April 7, 1944). In: (Horsefield (1969b, 128-135)).